

M

269016

IPOLYI ARNOLD

(1823—1886)

IRTA

GEREVICH TIBOR

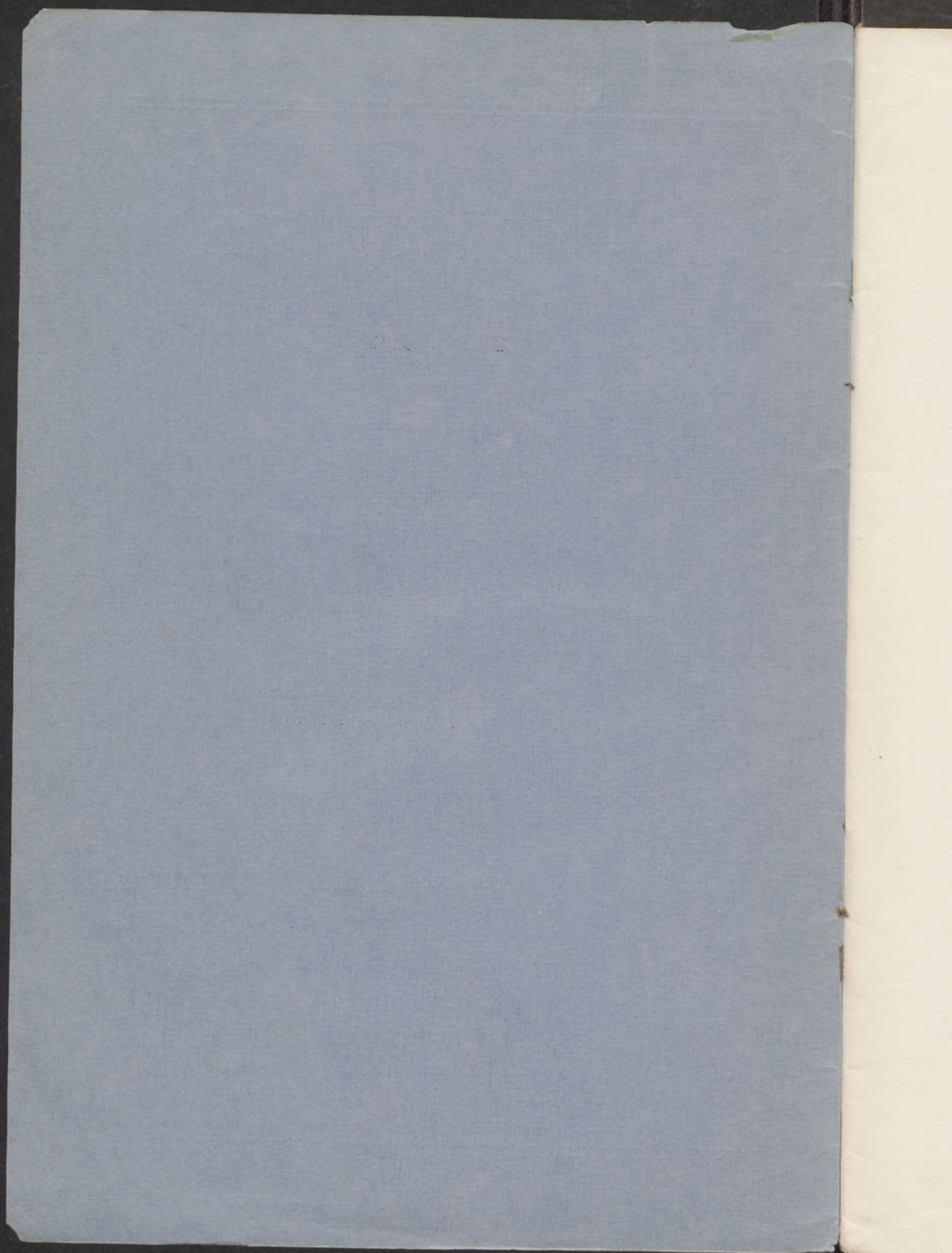
*A Szent István Akadémiában Ipolyi születésének
századik fordulóján tartott emlékbeszéd.*

BUDAPEST

STEPHANEUM NYOMDA ÉS KÖNYVKIADÓ

1923.

Könyv, leendő műveit tegyenek.

Tibor

IPOLYI ARNOLD

(1823—1886)

IRTA

GEREVICH TIBOR

*A Szent István Akadémiában Ipolyi születésének
századik fordulóján tartott emlékbeszéd.*

BUDAPEST

STEPHANEUM NYOMDA ÉS KÖNYVKIADÓ

1923.

M 263016

Országos Széchényi Könyvtár

Leitári szám:

V.6.17-5935/64.

Kiadja a Szent István Akadémia. — Nyomdaigazgató: Kohl Ferenc.

A Z A KOR — a mult század forradalom utáni évei —, amelyben Ipolyi Arnold «A magyar mythologia» c. hatalmas művével az elnyomott nemzet tapsai közt a porondra lépett, sok tekintetben rokon a mi korunkkal. Az abszolutizmus sivár homokja alatt tovább buzgott a nemzeti élet friss forrása és mind szélesebb medret vájt a nemzeti műveltség folyama, hogy a homok alól ellenállhatatlanul törjön azután elő. Már érlelődtek azok az új férfiak, akik a 48-as katasztrófa, eszmék és emberek hajótörése után egy új ösvényen nyugodt léptekkel kivezették a nemzetet egy derült tisztásra, melyen félszázadig élvezte a jólétet. Új emberek voltak ezek, új módszerekkel, melyek hosszú időre biztosították a nemzet nyugodt életét és fejlődését. S azon új tehetségek sorába, kik a vérvesztés utáni erőgyűjtés e korszakát előkészítették és arra egyéniségük bélyegét rányomták, az Egyház is fényes tehetségeket tudott állítani, hogy ezeréves nemzeti küldetéséhez híven közreműködjék az ország sorsának idomításában. S ha e nagyok sorában a világiak közül méltán lehet említeni egy Deákot, egy Eötvös Józsefet és egy Trefortot, az Egyház a Simor, a Haynald, az Ipolyi személyében nem kevésbé tündöklő nagyságokkal ajándékozta meg a nemzetet. Ez a nagy főpapi generáció amazoknál nem kisebb érdemeket szerzett az alkotmány reneszánszának e virágzó korszakában. Sőt, ha a történeti fejlődés okainak mélyét kutatjuk, ennek a nagy egyházi generációnak érdeméül kell betudnunk, ha a liberalizmusnak az a korszaka, mely az ő működésükkel összeesett, hazánkban nem fajult egyházellenessé. S egyházpolitikai szempontból e nagy magyar főpapi nemzedék tagjairól nem mondhatunk nagyobb dicséretet annál, mint, hogy amíg éltek, az Egyház tekintélyét, hatalmát és befolyását politikai és szellemi téren egyaránt maradék nélkül meg tudták őrizni és fennén ragyogtatni a liberalizmus általános európai uralmának idején, amely más országokban az Egyházzal szemben surródásokra, ellenségeskedésre, sőt nyílt szakadásra vezetett.

A Simor, Haynald és Ipolyi nagy triásza szerencsésen kiegészítette egymást. Simor János a bölcs és minden irányban tekintélyt tartó egyházi főkormányzat terén adott gránitba faragott példát, Haynald a szó varázsával hatott, Ipolyi a tudomány erejével épített. De voltak közös vonásaik is, melyek összhangba fogták működésüket: politikai mérséklet és póz nélküli lelki méltóság s mint a magyar főpapoknak egyik legszebb hagyománya: a tudomány és a művészet áldozatkész szeretete. Egymásra hatást is gyakoroltak s voltak közösen érlelt terveik. Ipolyi Esztergomban a Haynald tanára volt és az egyházi pályán gyorsabban haladó, különben is idősebb Simorban, primássága előtt is mindketten baráti tanácsadót és támogatót találtak. Simort, a gyakorlati műbarátot, a tudós műtörténész Ipolyihoz már korán fűzte a művészet szeretete és a műemlékek ápolása. Mint győri püspök 1859-ben értesíti az akkori egyszerű zohori plébánost, de már neves régészt gótikus kápolnája restaurálásáról s felhívja figyelmét a soproni Sz. Mihály-templomra, melyről hű építésével, Lipperttel tanácskozott. «Kápolnámban — írja Simor Ipolyinak — mintát akartam felállítani, mely papjaim ízlését képezze és nemesítse és arról tanuskodjék, hogy Magyarországon se vetik meg, de sőt művelik a művészetet.» És ekként végzi: «Deus Te confortet, ut Ecclesiam porro illustrare valeas patriamque nostram praestantissimis tui ingenii foetibus». Simor szorgalmas olvasója volt Ipolyi műveinek s a műpártolásban egymással vetélkedtek. Bátran állíthatjuk, hogy az újabb magyar egyházművészet megalapítása az ő személyes tettük volt. E keretben volt még egy közösen melengetett tervük, a Magyar Keresztény Múzeum, melynek megvalósításán halálukig munkáltak. Mindkét főpap műértő válogatással és rendkívüli áldozatkészséggel gyűjtötte hozzá az anyagot. Simor gyűjteménye már jelentékeny volt, midőn Győrből átköltözött az esztergomi primási székhelyre, ahol azt még gyorsabb ütemben fejleszthette. Ipolyi pedig a maga gyűjteményét 1885-ben adományként felajánlotta a főegyházmegyének, s végrendeletében világos intézkedést tett az esztergomi Keresztény Múzeum javára, amely néven utóbb, egyetértésben főpaptársával a maga gyűjteményét Simor is a főegyházmegyének hagyományozta. Haynaldot atyjától örökölt szellemi hajlama inkább a természettudományok felé vonzotta, finom lényének formai kultusza kielégülést nyervén művészileg csiszolt beszédeiben. Székhelyén csillagvizsgáló intézetet alapított, amely ma is egyik világszerte becsült őrhelye a hazai asztronómiának s valódi szakértelemmel gazdag botanikai gyűjteményt és könyvtárat alapított és hagyo-

mányozott a M. N. Múzeumnak, illetve a Pázmány egyetemének, amely a magyar botanikai tudomány felvirágzásának egyik fő tényezőjévé vált.

Simor, Ipolyi és Haynald: a maga útján mindegyik alapozó munkásságot fejtett ki a magyar közműveltségben s nemzedékük idejére együttesen újra biztosították az Egyháznak azt a termékeny és irányító befolyását, mellyel a nemzeti kultúrában századok óta bírt. Pályájuk is szerencsés volt, mindegyik teljesen kifejlthette tehetségét és megvalósíthatta élettervét, aminek lehetőségéhez nem kis mértékben járult hozzá, hogy egy oly Magyarországon éltek, melynek közszelleme egészséges, friss és lüktető, etikailag pedig romlatlan, a későbbi évtizedekben elharapózott közéleti korrupciótól érintetlen volt. Ők még egy oly boldog Magyarországon fejthették ki képességeiket, mely lendületét annak is köszönhetette, hogy minden ember a maga helyén volt, hogy a kiválasztás mértéke a tehetség és rátermettség s nem a pártgyengédség, nem a nepotizmus és nem az egymást kergető legellentétebb jelszavak terroreja volt.

A három kiváló egyháznagy ketteje bibort viselt. Ipolyi pályája hamarabb zárult be, semmint elnyerhette azt a legmagasabb egyházi kitüntetést, amely talán még rámosolyoghatott volna. De ha egyre emelkedő papi pályáján a bíbor ragyogását nem is érte el, a hazai tudományban és szellemi közéletben a legmagasabb lépcsőfokra hágott. Nemcsak, amennyiben mint a Tudományos Akadémia osztályelnöke, az Orsz. Régészeti és Embertani Társulat tiszteleti elnöke, a Magy. Tört. Társulat, az Orsz. Képzőművészeti Társulat és az Orsz. Közokt. Tanács elnöke, a Szent-István-Társulat ügyvezető-alelnöke, a legmagasabb tisztségek szürke díszét viselte, hanem mert tudományos felfogásának etikájával, a hit és a tudomány ideális frigyével, magas célkitűzéseivel, kutatási eredményeivel és módszerével mindmáig túl nem szárnyalt mintát állított nemzetének.

Ipolyi csodálatosan harmonikus egyéniség volt. Pályája és alkotásai, papi hivatása és tudós tevékenysége, tehetsége és a vállalt feladatok, hirdetett eszméi és gyakorlati tettei a legtökéletesebb összhangban csendültek össze. S az összhangnak ez a szinte ösztönös megnyilatkozása és tökélye nemcsak a Gondviselés rendkívüli adománya, szelid lelkének nemcsak alapjellege volt, annak kiképzésén a nagy építész tervszerűségével s egy határozott rendszer és magasabb összefoglalás szemelőtt tartásával maga is munkált. Egyéniségének e tudatos kialakításában az összefoglaló, a vezető elv az istenfélelem, az Istennek való áldozat, a tevékenységeknek

az Egyház rendszerébe illesztése, az életnek Isten szolgálatába való állítása volt. Életfeladatát nemcsak mint pap oldotta meg ezen elv követése által, hanem sokágazatú tevékenységének minden nemében, mint tudós, mint műbarát, mint a nemzeti kultúra alakítója, példaszerűen mutatva be, miként kell a világi tudományokat az Egyház magasabb rendjébe igtatni s a vallással kibővített teljesebb élettel áthatni anélkül, hogy ezáltal a tudomány a legcsekélyebb csorbát szenvedné. «A tudománynak homloka — mondotta — midőn a természet műveit vizsgálja, mindenütt Isten teremő kezének megfoghatatlan műveibe ütközik.» S idézte Bacont: «A tudomány felületes ajakkal érintve, ha eltávolít is Istentől, teljesen merítve visszavezet hozzá».

Bár a tudomány és a hit kapcsolatát tudományos felfogásának általános alapelveül hirdette, e felfogását leginkább a kereszténykori műtörténetben, szűkebb szakmájában volt alkalma érvényesítenie, fényesen igazolva, hogy e tudományszak művelésének ez az egyetlen helyes, a tárgy természetének megfelelő, a tárgy megértését egyedül biztosító módja.

Ipolyi, mint pap, ragyogó erényekkel s a kötelességteljesítés legmagasabb mértékével tündökölt. Hivatásának magaslatán állott akár mint egyszerű falusi plébános, akár mint szemináriumi rektor, akár mint megyéspüspök. Első plébániájáról, Zohorról, ahol a hivek szeretetét a kolerabetegek sűrű látogatásával szerezte meg, a nép nem akarta elengedni. Törökszentmiklóson és Egerben egyaránt rajongtak prédikációiért. Mint egri kanonok két kézzel veszi ki részét a káptalani munkából s egyik legbuzgóbb élesztője az Oltár-egyletnek. Mint a központi papnevelde kormányzója lelki kincseit szétontja a fogékony ifjú szívekbe és elmékbe; műgyűjteményét a szeminárium folyosóján állítja fel, hogy állandó épülésül szolgáljon; kibővíti a fiatal theologusok studiumát az egyházi régészettel; emeletet húz a papnöveldeutcai épületre, melybe beköltözteti a bécsi császári konviktusból a magyarországi görög-katholikus theologusokat. Mint püspök a gondjaira bízott egyházmegyét lelki- leg és anyagilag példás rendben tartja; jövedelmeit ráfordítja; templomokat építtet és állíttat helyre; Besztercebányán egyházipari műhelyt létesít. Országos dolgokban is hallatja, mint főpap szavát s felszólalásaival és cikkeivel igyekszik érvényesíteni az Egyház felfogását, amely irányban főként az iskolaügyeket tartotta szemmel, nyolc éven át mint az Orsz. Köznevelési Tanács elnöke. S amikor a tudós négy fala közé vonul vissza s tollat fog, hogy hazája tudományát gyarapítsa, akkor is egyházi hivatást teljesít nemcsak azért,

mert az egyház nagyságának és lelki megnyilatkozásának legszebb emlékeit: a művészet néma, de örökké ható alkotásait választja legtöbbször tárgyul, hanem, mert soha egy sort nem írt le, amely tökéletesen nem illeszkednék hitébe. Műtörténeti munkássága a vallási apológiának egy neme. De nagy mythológiai művében is a bibliából indult ki s a hitregék keletkezését a katolikus dogmák alapján magyarázza. Papi hivatásából folyt műgyűjtői tevékenysége is, mely csaknem kizárólag az egyházi művészetet ölelte fel s melynek célja egy egyházi múzeum létesítése volt.

Ipolyi nem volt az a szűk látókörű szaktudós, aki beleásna magát valamely tudományba vagy épen részletkérdésbe s annak odvából nem vágyik a napvilágra. A tudomány több területét művelte s széles vidékeit tekintette át. Foglalkozott az egyházi, országos és várostörténettel, az ipar- és hadtörténettel, a régészettel és művészettörténettel; továbbá irodalomtörténettel és a mythológiával kapcsolatosan etnografiával. Kifejezetten hirdette is a különböző tudományok kapcsolódásának szükségét s a régésztől megkívánta az állami és jogtörténet, a theologia, a földtan és a néprajz ismeretét, amint viszont a Grimm-iskola az etnografiát találóan a jelenkor archaeológiájának nevezte. Nem volt véletlen, hogy Ipolyi régészeti tárgyak mellett néprajziakat is gyűjtött.

Kutatói szeme messzi horizontokra volt berendezve s bírta az igazi tudósnak azt az ismervét, hogy tudott problémákat meglátni. Tudományos célkitűzése mindig nagy perspektívákat ölelt fel. Tudott fáradságos részletkutatásokba elmerülni, de csak azért, hogy következtetéseket vonjon le belőlük, hogy az apró adatokat művészi kézzel egésszé formálja. A legtöbb kérdésben magának kellett az adatgyűjtés munkáját is végeznie. Azon nagystílű tudósok közé tartozott, akik a saját analitikus kutatásaik alapján végzik a tudományos synthesist.

Bár történetírói munkásságát kizáróan hazája multjának szentelte, sohasem tévesztette szem elől az európai összefüggéseket. Témáit nem a véletlen vetette tolla alá, azokat mindig magasabb tervszerűséggel tűzte maga elé s nem egyszer úgy választotta, hogy a nemzeti kultúra, sőt a magasabb politikai élet elevenjébe vágjanak. Szóval volt történetírói öntudata és átérezte a történész nemzeti hivatását. A Képzőművészeti Társulat elnöki székéből mondott beszédeiben és a Szent László Társulat esztergomi díszülésén tartott előadásában az élő művészetnek szabott irányt. A Történelmi Társulat vidéki vándorgyűlésein elhangzott elnöki beszédei — mindmegannyi egy-egy eredeti tanulmány s gyöngyei a magyar történeti essaynek —

a történelem tanulságainak reflektorával a nemzeti élet aktuális kérdéseire és követendő útjaira világítottak rá. «A mult — mondotta — sugár, melynek világánál a jövő felderül; mag, mely a romok között az új élet rügyeit fakasztja.» A rimaszombati nagygyűlésen, 1876-ban a magyar nemzetegység és államnyelv kérdését fejtegette, ugyanakkor, midőn a fővárosban a nemzetközi statisztikai kongresszus ülésezett, amelynek tagjai a beszercebányai püspök szavaiból a pesti német lapok fordításában megismerhették az izgatók által akkor már a külföld elé vitt nemzetiségi kérdés való állását és történeti alakulását. Ma is el kellene olvasatni mindazokkal, akik idebent és künt a 67 utáni Magyarországot nemzeti türelmetlenséggel vádolják, amely vád hamis féméből mai rabságunk bilincseit kovácsolták.

«Mi is valljuk az emberi nem egységét — szól Ipolyi — és valljuk az emberi törzsek és fajok, a nemzetek és népek testvériségét. Valljuk, hogy mindnyájan a kereszténység és műveltség által egyformán világpolgárok s egy hazának hű fiai lehetünk. Egyformán testvérek vagyunk s egyenjogúak lehetünk még akkor is, ha különböző nemzetiségűek vagyunk s amellet is, ha nem egyikünk vagy másikunk anyanyelve az uralkodó nyelv az állami ügyvitelben. Nemzeti nemes tulajdonaikat, melyek annyira diszítik, például a nagy szláv és dicső német nemzetiségű népeinket és melyeknek nemzetünk annyit köszön, ezek azért mindannyian épen úgy érvényesíthetik, mint egyenjogúságokat a nemzet életében és műveltségében.»

Rokon eszmekörben mozog az a beszéde, melyet 1885 ben, a budapesti történeti kongresszus megnyitásakor «a történelemről és a magyar történelmi eszméről» mondott s melynek nem egy sora ma is aktuálisan hat, ma is útmutatónk lehetne, nem egy fordulata mintha divinációval előrelátná mai problémáinkat. Ime fejtegetéseinek néhány világító szilánkja. Magyarország emelkedése vagy hanyatlása mindig a nemzeti érzés és a történeti tudat erejétől függött. A nemzetet a történelemnek kell formálnia, a történettudatnak képeznie, «melyet semmi egyéb, még a legmagasabb anyagi jólét vagy műveltség sem pótolhat». A történettudat tartja fenn a nemzeteket a válságok perceiben. «De erre nem elég többé a mai fejlettség fokán az egyszerű hazafiúi frázis és szóvirág.» Ki kell mutatni úgy a politika és jog, az irodalom és tudomány, művészet és ipar, a köz- és magánélet terén a nemzet lelkének azon sajátos vonásait, melyek által a világ többi népei közt érvényesül és az emberiség közkincsét a maga részéről is gyarapítja. A magyar nemzetnek is van ily eredeti jellege, saját történeti tipusa s ezt kell fejlesztenünk

Ne «merev mozdulatlansággal» ragaszkodjunk a multhoz. Adjunk helyt a kor követelményeinek, de igyekezzünk azokat a nemzet hagyományaihoz alkalmazni, amihez nemzetünk mindig kellő érzéket tanúsított. Óvakodjunk úgy az «oktalan magyarkodás» túlzásaitól, mint a «hiperkritikai nemzetellenes irányoktól» s ne igyekezzünk mindenben «idegent szaglászni». Magyarországon régebben «csak az lehetett a nemzeti jognak és hatalomnak részese, ki a nemzet testével egyesült, a nemzettesttel érdeken és nemzeti kultuszban és aspirációban eggyé vált, gyakran akkor is, ha a nyelvben idegen maradt is». «Jelenleg a teljes jogi és polgári egyenlőség-nél» személyes ügyességgel oly elemek jutottak befolyáshoz, melyek bár a nyelvet jól-rosszul elsajátították, idegenek maradtak «a nemzet érzetétől s eszméitől» s melyek mindinkább «túlszaturálják» a nemzeti életet.

Ezen «idegenszerű szellem inváziója» ellen azonban «nemzeti történelmi hagyományos jellemünk megővésére» nem a kizárást ajánlja, hanem a beolvasztást, «a nemzet testéhez idomítást», az iskola — főként a helyes történelmi oktatás — és a közművelődési egyletek által. Mert «erőre van szükségünk s annak közénk hulló minden szikráját érvényesítenünk kell», s mert «az idegenek felvétele volt századokon át majdnem hagyományos nemzeti politikánk».

A Történelmi Társulat 1877-iki pozsonyi nagygyűlésén «A magyar iparélet történelmi fejlődése»-t tárgyaló megnyitójában a Szedán utáni Franciaországról szólva, mintha a trianoni csüggedt magyarságnak küldött volna prófétai sejtelemmel izenetet: «Tanui voltunk újabban — így szólt — egy példátlan nagy háborúnak és konflagrációnak, mely egy nem kevésbé nagy nemzetet leverte és kizsákmányolt. De virágzó ipara, szorgalmas munkája, köznépeinek erénye és vallásossága jobban képesíté a balsors csapásai elviselésére, mint vesztett híres hadi vitézsége... Leküzdötte azokkal egyszerre a háború dúlását s a belső kommunisztikus lázadás forradalmát... Megtanultuk belőle az igazságot, hogy a szorgalom és erény, a hazafiság, munka és ipar a hadak erején is túlesz, ... a legélesebb látású államférfiak terveit és számításait is kijátssza...»

Téves volna e szavakból Ipolyi antimilitarizmusára következtetni.

1879-ben a székelység főfészkében, Marosvásárhelyt elnöki megnyitójában a «Magyar hadképesség»-ről értekezett s miután vázolta a magyar hadviselés és honvédelem történetét, méltatta a hadsereg nemzetfenntartó szerepét és dicsőítette a magyar hadi erényeket.

Sőt a közokulást, az életre utalást, alkalmazást kereső ösztöne nem riadt vissza a közös hadsereg kényes kérdésének érintésétől sem. Világos eszejárása és praktikus érzéke egyszerű orvoslást ajánlott a közös hadsereg idegen szellemének leküzdésére: a magyar ifjak tömeges belépését, amiáltal a magyar szellem önként behatol oda.

A multnak ez a szenvedélyes bűvára igen fogékony volt a korszemék iránt. Említett pozsonyi beszédében a szociális kérdések megoldását sürgeti s figyelmeztet, hogy egy földmívelő állam nem maradhat fenn ipar nélkül, melyet se «a hadak ereje, se a régi történeti dicsőség, vagy új politikai doktrinák nem képesek pótolni».

Nemzedékére nemcsak hatalmas tudása, eredeti szempontjai, magas erkölcsi felfogása és sohasem száraz, sőt eleven és sugérszív lendületű stílusa folytán gyakorolt rendkívüli hatást, hanem még inkább azért, hogy tudományos eredményeit, történeti tanulságait az életre alkalmazta, hogy szellemének villamos áramát a nemzeti élet legvibránsabb pontjaiba kapcsolta be.

Bár a történettudomány több mesgyéjén szántott mély barázdákat, tulajdonképeni szakmájának a középkori régészetet és műtörténetet tekintette s ennek szentelte java erejét. Munkássága e téren annyira alapvető, hogy joggal tekinthetjük a magyar művészettörténet megalapítójának. Henszlmann Imre ugyan korábban lépett fel műemléki és művészeti tanulmányaival (szülővárosa, Kassa «ó-német stílú» templomainak leírását még a forradalom előtt adta ki), de kutatásai túlnyomóan az építészeti emlékekre szorítkoztak s ezeket is nem annyira a történész, mint inkább az építész szemével nézte s kivált működésének első szakaiban gyakran tévedt a spekulatív esztétika útvesztőjében. A jóval Ipolyi után jelentkező Pulszky Ferenc viszont inkább ős- és ókori archaeológiával foglalkozott s ha az újabb műtörténet területére kalandozott, a kompiláción nem jutott túl. Egyikük sem végzett az Ipolyiéhoz még csak megközelítően is hasonló terjedelmű kutatásokat s egyikükben sem volt meg a történelmi látás, ami elsősorban avatja a műtörténetet történeti tudománnyá. Ipolyi a régészetet és a műtörténetet történeti disciplina gyanánt művelte s a múlt felismerésében a történettudomány többi ágánál külön eredményekre tartotta képesnek. «A régiségek és a műemlékek a történelemnek épen legnevezetesebb, gyakran az egyetlen fennmaradt adatait szolgáltatják» — írja. Majd másutt: «A műemlékekkel a történelem hallgatag kútfői távolról sem versenyezhetnek.» A tudomány «legnagyobb diadalának» tartotta a múltat megelevenítő régiségtant. Kikelt az egyoldalú politikai történet ellen s a történettudomány főfeladatának tekintette a

művelődési mozzanatok kiemelését, amihez elsősorban a régiségtan és a műtörténet vezet. A francia és német romantikusok hatása alatt, de a saját történeti belátásától és honfiérzésétől is ösztönözve, a nemzeti régiségtan megalapításán fáradozik s a megmaradt töredékekből a magyar művészet történetének rekonstruálását tűzi ki életcélul. Mint egyéb történeti tanulmányaiban, ebben is tudatosan jár el. Felismeri annak a helyzetnek ferdeségét, hogy a klasszikus művészet emlékeit kitűnően ismerjük, a magunkéit nem. «A régiségtan hazai parlagjain — írja a deákmonostori monografia bevezetésében — megkísértve erőmet, mindannyiszor élénken és mellőzhetetlenül lépett előmbe vágya és szüksége régiségeink összes ismerete rendszeres tárgyalásának, melyet nemzeti archaeológiának nevez az újabb tudomány, beléje foglalva a köz- és magánélet régiségeit, a vallási és egyházi, a polgári és házi, az állami jog- és műrégiségeket; egyszóval mindent e téren, ami a nemzetet életében jellemzi...»

Monografiákban és összefoglaló tanulmányokban a magyar középkor egész műtörténetét, külön-külön az építészet, szobrászat és festészet történetét fölépítette, sőt az ötvösség történetében felhatolt a XVII. századig.

Mindezt irodalmi előzmények nélkül, a saját kutatásai alapján varázsoltta elő, kivéve az építészetet, amelyben Henszlmannra is támaszkodott; történeti felfogásban azonban itt is eredetit nyújtott s középkori építészetünk fejlődéséről a specialista Henszlmannal átfogóbb képet rajzolt. E hatalmas munkát, amin más körülmények közt nemzedékek fáradoznak, egymaga vállalta és végezte. Maga irtotta az erdőt, hordta a szálfákat ahhoz a pompás épülethez, melynek tervét is maga készítette. Ily rendkívüli teljesítményre nemcsak bel- és külföldi utazásokon szerzett nagy emléismerete és fáradhatatlan könyv- és levéltári búvárkodása képesítette, hanem a nagy alkotó szellemek különös adománya és igazi próbaköve: az intuíció, mellyel nem egy hézagot tudott és mert áthidalni és képesítette rá az az írói erénye, hogy legtöbb írását művészi ökonómiaival szerkesztette meg.

Eredményei tudományos irodalmunkban új tért hódítottak meg, tudása a legelső akkori európai szinten állott, sőt módszerének nem egy vonásával megelőzte a műtörténet fiatal tudományának külföldi művelőit is. Széles és körültekintő módszerrel dolgozott. Témáit biztos vonásokkal vázolt kortörténeti háttér elé állította s átszötte a művelődéstörténeti vonatkozások élénk szálaival. Határozott meggyőződéssel kitűzte esztétikai szempontjait. Egyaránt

vizsgálta a műtörténetnek úgy emléki, mint írott forrásait. Szemléltető formai leírásokat és alapos technikai magyarázatokat adott. Építészeti tanulmányútjaira rendszerint építész is vitt magával a műszaki kérdések felderítésére és felvételek eszközzésére. Felhasználta az ikonografia, a kosztümtörténet s ha szükséges volt, a heraldika tanulságait. A canonica visitatiókban és a búcsúlevelekben fontos műtörténeti forrásanyagot ismert fel s az előbbieket főként az emlékmegállapítás, az utóbbiakat a kronologia szempontjából aknáztta ki.

Az összehasonlító formai tanulmányban, melynek a műtörténet újabb nagy fellendülését köszönhetette, megelőzte az olasz Morellit és az osztrák Dollmayrt, akiket e módszer megalapítóinak szoktak tekinteni. Miként Morellit, őt is a természettudományok példája vezette e módszerhez. Morelli az aprólékos morfológiai összehasonlítást egyoldalúan alkalmazta, az esztetikai kvalitás, a tartalmi jelentés és a történeti összefüggés figyelembevétele nélkül, amely hiányok a materializmus nemzedékének műtörténészei előtt szentnek tartott módszerét ma már lejáratottak. Ipolyit egyetemesebb felfogása, történeti látása és nagyobb műveltségtörténeti tudása megkímélte az orvosból műtörténésszé lett olasz egyoldalúságától. Aligha tévedünk, ha azt hisszük, hogy Ipolyit az összehasonlító módszernek művészettörténeti alkalmazására nemcsak a természettudományok ösztönözték, amint maga említi, hanem azok az összehasonlító nyelvészeti és néprajzi tanulmányai is, melyeket a Grimm-testvérek mintájára Mythológiájához végzett. Ipolyi a művészetben a formán túl a tartalmat, a benne kifejezett eszmét is kereste; vizsgálta, hogy a művészeti alkotások — a saját szavaival élve — «mily kor tanúi és mily történet beszélői» és hogy miként tükröződik bennük «a nemzeti egyéniség és a népszellem», amiáltal viszont a modern művészeti néppszichológia felfogását előzte meg mintegy félszázaddal.

Bár egyéb történetírói munkásságához hasonlóan a műtörténelem terén is a hazai emlékek feldolgozását tűzte ki feladatául, azokat az európai műtörténettel egybevetve tárgyalta s felismerte azokat a genealogiai kapcsolatokat, melyek a hazai művészetet a külföldihez, elsősorban a némethez és az olaszhoz fűzik, anélkül, hogy a régi magyar művészetet egyszerűen gyarmatnak tekintette volna, mint az utána következő műtörténészek csaknem kivétel nélkül. Amidőn a hazai művészetet beállította az európai művészet történetébe s megállapítani igyekezett e közösségen belül s a külfatások dacára érvényesülő nemzeti vonásait, megjelölte azt az utat, amelyet az őutána kétségkívül lehanyatlott nemzeti műtörté-

netnek követnie kell, ha meg akarja érni reneszánszát. Azon nagy kereten belül, hogy a magyar tudományos irodalomban elsőnek vázolta meg a középkori magyar művészet történetét, egyik legfőbb eredménye ép az, hogy e nemzeti sajátságokra rámutatott, ha természetesen ezek megfogalmazása némelyütt, az újabb kutatásokhoz képest helyesbítésre is szorul. A középkori építészet vagy az ötvösség hazai vonásainak megállapításában alig találhatunk ma is változtatni valót, a festészetben azonban már nem érjük be a magyar jelleg azon megjelölésével, hogy az a magyaros arctípusokra és kosztümökre szorítkozik, bár régi festészetünk eklekticizmusának felismerésével a helyes megoldás egyik kulcsát itt is kezünkbe adta. Alapvető összefoglaló tanulmányain kívül több nevezetes műemlékünkről vagy összefüggő műemléksoportról írt monografiákat, így a deákmonostori román bazilikáról, az egri székesegyházról, a csallóközi és a beszercebányai műemlékekről, a régi magyar keresztutakról, a szent koronáról és a koronázási jelvényekről, amely utóbbiakról halála évében, 1886-ban megjelent fényes kiállítású műve tudományos hatyúdala volt. Több régi művésznünk nevét derítette fel és működését ismertette, mint a Lőcsei Miklósét és Pálét, a kassai Krom- és a nürnbergi Stoß-családét, az ötvösök egész sorát mutatta ki s Kovachich ill. Krüchten nyomán felszínre hozta a legrégebb magyar szárnyasoltárfestő, Kolozsvári Tamás nevét, akinek műveit csak legutóbb sikerült megállapítani. Megkísérlette egy magyar ikonográfia megszerkesztését s e téren, sajnos, ma sem jutottunk nála tovább. Zsenialitását bizonyítja, hogy a nagyra-tartott Emile Málnénál, a római francia intézet jelenlegi igazgatójánál évtizedekkel előbb rámutatott a passiójátékok nagy jelentőségére és befolyására a középkori művészetben.

Tanulmányainak különös tárgya a középkori művészet volt, nemcsak mert elülről kellett kezdenie a magyar művészet történetének megírását, hanem mert benne látta művészi ideáljának megtestesítését s a keresztény művészet fejlődésének tetőpontját. Alapjában romantikus lélek volt, aki a múlt művészetének egyes korszakaival és irányjaival szemben szimpatiákat és antipatiákat táplált. Romanticizmusa abban is megnyilatkozott, hogy a keresztény középkorért rajongott. Felfogása a művészet történetének fejlődéséről némely tekintetben korának általános ítéletébe, sőt előítéleteibe kapcsolódott. A barokkot elítélte s hanyatlásnak tartotta, mint minden külföldi műtörténész társa, maga a főtekintély, Burekhardt is. Ezeknél mégis enyhébben ítélte meg s ha esztétikailag alacsonyrendűnek, formáiban erőltetettnek, túlhalmozottnak és

szertelennek, korcsnak bélyegezte is, méltányolta benső vallási kifejezését, amely alapon hevesen védelmébe vette a korában gúnynyal illetett ú. n. jezsuita-stílt. Egyes barokk-alkotásoktól az esztétikai elismerést sem vonta meg, sőt Kraker besztercebányai oltárképét valósággal magasztalta. Fényes intuiciójának megnyilatkozása volt, midőn ekként, ha igen óvatosan is, előmunkált a barokkművészetnek későbbi rehabilitációján. Műtörténeti felfogásában s a történeti fejlődés éles meglátásában más pontokon is megelőzte a tudományt s nem egy oly merész és eredeti gondolatot vetett fel, melyeket megszoktunk jóval későbbi külföldi kutatók számlájára elkönyvelni. Courajodnál előbb választotta külön a reneszánsz két szakát, a XV. és a XVI. századot, az előbbit még a középkorhoz csatolva. A két Eyckben, Schongauerben, Fra Angelicoban a középkori művészet beteljesedését ünnepelte. A XVI. századi reneszánszt már új kornak, eltávolodásnak, a hanyatlás kezdetének tekinti, melyet Olaszországban a pogány eszmék és motívumok felújítása, Németországban pedig a reformáció «betörése» okozott. Idegenkedik úgy az olasz klasszikus reneszánszsnak «hanyatló, mesterkelt, csak a külső fényre, pompára és látványosságra intézett idomaitól», bár szépségüket elismerte, mint e kor német művészeinek «izléstelen és ügyetlen, vagy éppen rút és durva, köznapi alakjaitól». Műtörténeti belátása az ízlésével ellenkező művekről sem vonta kétségbe, hogy «a magok nemében és nevezetesen mint műtörténeti emlékek is éppen oly jogosultsággal, mint nagy műbeccsel bírnak». Jóval előbb, semmint Strzygowski rámutatott a középkori és a barokk művészet rokonságára, amit nem annyira a művészi kifejezésben vett észre, mint inkább a lelki hangulat közösségében; a barokk újra felveszi az egyházi művészetnek a középkorral megszakadt fonalát.

Ipolyi nemcsak írt a művészetről, annak nemcsak historio-grafusa volt, nemcsak kutatta a művészet történeti fejlődésének útjait, belső alakulásának folyamatát, hanem a művészetről fogalmat is alkotott magának, szóval volt esztétikai felfogása, amit nem minden műtörténésről lehet elmondani. Majdnem minden tanulmányát művészetfilozófiai és esztétikai fejtegetésekkel vezette be s ezekből határozottan bontakozik ki szépirodalmi felfogása, amely végeredményben Hegeli eredetű, áthatva a katolikus vallás tanaitól. Okfejtése világos. A művészet a szellem győzelme az anyagon. Az eszménynélküli műalkotás üres és hideg szépség. A művészetnek eszményt kell megtestesítenie. Minél inkább kifejezi az eszményt az alakítás, annál tökéletesebb a műalkotás. A legmagasabb eszmény a vallás, az Isten, következésképpen a legmagasabb művészet az egyház-

művészet. «A legjelentékenyebb, a legnemesebb és nagyszerűbb műemlékek» az egyházi műemlékek, azok, amelyek vallási eszményt fejeznek. A korbéli német és olasz új-hegeliánusokhoz hasonlóan a szép és a jó, egy magasbb lét kifejezését tartja a művészet feladatának s a művészetet az Isten felé haladás, a tökéletesedés útjának tekintti. «Csak a hit eszméje által lettek az egyházi nagy műemlékek oly magasztosokká» — írja. A középkori művészetet azért tartja nagyra, mert ez eszménynek megfelel, «az egyházi művészetnek középkori ideáltípusai a jót és szépet, az erényt és magasztost fejezik ki» — mondja. Az egyházművészettel, tehát — felfogása szerint — a magasabb művészettel szemben követelménye az alakítókély, a vallási és történeti eszmény, amely utóbbi alatt nemzeti megnyilatkozást értett. A művésztől eleven hitet kívánt. «Nem elég — úgymond —, hogy a művész a keresztény hitben éljen, hanem szükséges, hogy a hit éljen benne.» A német reneszánszt leszállítja, mert «nem volt képes a keresztény lelkiállapotot, az erényt s nemes érzést az arc szépségeiben, a szerénységet, alázatosságot, szüziességet, áhitatot és lelkesültséget kifejezni».

Meggyőződése az egyházművészet felsőbbbségéről, de papi hivatása és rendkívüli gyakorlati érzéke arra ösztönözte, hogy az egyházművészetet hazánkban újra fellendítse, amit élete egyik főcéljának tekintett. Propagálta szóval és áldozatos rászánással kezébe vette a gyakorlati megoldást is. Azok közé tartozott, akik a teóriát habozás nélkül tetté is kovácsolják. S ő, az ország egyik legszegényebb püspöke, annyit áldozott e célért, mint, a kongeniális Simor primást kivéve, senki más. Az egyházművészet fontosságát hangoztatva hivatkozott a nicaei és a tridenti zsinatra. «Az egyházművészet egy neme Isten igéje hirdetésének s a vallásos életnek egyik legmagasztosabb nyilatkozata». «Az egyház történetének nagy része műemlékeiben szólal meg» — mondotta. Világosan látta az egyházművészet hanyatlásának okát: «nem annyira a művészet veszett ki az Egyházból, mint inkább kiveszett a művészetből az Egyház szelleme». S tüzesen sürgeti a művészet visszahódítását az Egyház számára. «Vissza kell foglalnunk a tért — írja —, amelyet elvesztettünk; vissza kell szereznünk a fegyvereket és eszközöket, melyeket ki hagytunk venni kezeinkből.» Mily aktuálisan hatnak ma is szavai, nem mintha ő felkiáltását tettel meg nem pecsételte volna, hanem mert a fegyvert újra kiragadni engedték kezünkől. Ipolyi széles programot dolgozott ki, melyet esztergomi beszédében tett közzé, s melynek ma is érvényes pontjai a következők:

1. Az egyházművészet ismerete és szemináriumi oktatása.

2. A régi egyházművészeti alkotások gondos megőrzése, a műemlékek helyreállítása.

3. Ujabb műveknek — templomoknak és belső szerelvényeknek — megfelelő egyházi szellemben és műízlésben alkotása.

4. Egyházművészeti múzeumok alapítása.

5. Egyházművészeti műhelyek létesítése, a középkor példájára a kolostorokkal kapcsolatban.

S e tervet a maga hatáskörében meg is valósította. Szemináriumaiba — mint már említeni alkalmunk volt — bevezette az egyházi régészet és műtörténet rendszeres oktatását. Gazdag egyházművészeti múzeumot s Besztercebányán egyházműipariskolát létesített. Rendkívül gondot fordított templomai jókarbantartására és helyreállítására, amire másokat is buzdított és tanácsokkal látott el. A műemlékvédelem egyik legbensőbb ügye volt. «Orizzük, — mondotta — gyűjtsük össze emlékeinket, nehogy végleg elveszzenek s ezáltal is üresebb legyen a múlt, szegényebb a jelen, kétesebb a jövő!» Másutt így kiált fel: «Azon nemzet, mely emlékeit veszni hagyja, ezzel saját síremlékét készíti».

A restaurálásokat a Viollet-le-Duc purizmusának idejében oly elvek szerint végeztette, melyek akkor szokatlanok voltak, de amelyek helyességét a modern műemlékvédelem mindenütt elismeri. Inkább megőrzésre, mint helyreállításra törekedett. A más stílusban készült későbbi toldásokat, mint történeti *faits accomplis*-kat elismerte és változatlanul meghagyta, még ha az akkor ellenszenves barokstílt tükrözték is. Mint a realitások s nem a száraz elmélet embere, nem végeztetett ellenőrizhetetlen képzeleti helyreállításokat, nem épített középkori légvárakat, bármennyire is hódolt különben e kornak.

Amint a múlt egyházi művészetét megvédte, az élő is istápolta. Nemcsak amennyiben megrendeléseket tett s művészeket foglalkoztatott, hanem őket utasításokkal is ellátta s az egyházművészet helyes felfogására vezette. Nemcsak pénzt adott a művésznek, mint az új mecénások, hanem gondolatot és ihletet is, mint a régi nagy egyházi műpártolók. Ajánlja az egyházművészeknek a középkori stílek, elsősorban a gótika tanulmányozását, amelyet az összes történeti ízlések tökélyének tartott. S a középkort nem régészeti elfogultságból állítja mintául, hanem azért, mert «megtestesíti az egyházművészet azon eszményét, hogy egészen az Egyházban, a hit-től áthatva és a szertartásokhoz csatlakozva élt». Egész gondolkodásmódjára rendkívül jellemzően mondja továbbá: «De most még úgyis elhallgat bennem az archaeolog és szól elsőrendben,

mint mindig, egyházam hű fia, annak egyszerű s igénytelen papja s áldozója». A mult művészetét elmélyülő tanulmányul ajánlja, de óv az utánzástól s eredetiségre serkent. Szavaiból világosan kitűnik, hogy midőn a középkort s főként a gótikát dicséri, nem ezek műformáinak másolását kívánja, hanem a középkor általános műgyakorlati elvét, szellemi, vallásos áthatottságát, az egyházi liturgiához való megértő alkalmazkodását tartja követendőnek, szóval oly elveket, melyeket a legmodernebb egyházművészeti felfogás is vall. «Az egyszerű utánzás ellenkeznék az Egyház katholicitásának szellemével; ellenkeznék annak történetével és dicsőségével, melyet minden kornak műízlése alkotott és emelt» — írja 1867-ben, a történeti stílek meddő utánzásának az egész európai művészetet megdermesztő idejében.

Az újabb magyar művészetnek egyik legnagyobb szerencséje s hirtelen föllendülésének egyik főtényezője volt, hogy Ipolyi tiszult esztetikai elveit, nemes művészeti felfogását az egyházművészet mellett a világi művészetben is érvényesíthette, főként mint az Orsz. Képzőművészeti Társulatnak 6 éven át volt elnöke, amely ez időben érte meg első fénykorát. A Képzőművészeti Társulat akkoriban az egyetlen magyar művészeti egyesület volt s mikor Ipolyi 1880-ban átvette vezetését, alig számlált 900 tagot, adósság nyomta s kebelében a művészek akkor is civódtak, akárcsak ma. Műpártolás alig volt Magyarországon s az a szerény összeg is, amit művásárra fordítottak, jórészt külföldre vándorolt. Főként a bécsi művészeket karolták fel. Ipolyi a rendcsinálást működésének ezen a területén is azzal kezdte, hogy pontosan megállapítva a kórállapot diagnózisát, nyíltan feltárta a siralmas helyzetet. Elsősorban a Társulat kasszáját hozta rendbe s megteremtette a magyar művészet fellendülésének anyagi feltételeit. Tisztában volt vele, hogy e nélkül a legszebb művészeti program is csak írott malaszt marad. Mozgósította a legfelsőbb civillista, az állami költségvetés és a vallásalap áldozatkészségét, a Társulat fizető tagjainak számát rövidesen kétezerre emelte, pályadíjakat tűzött és tüzetett ki mások által. Lelkes és tekintélyes szavát szívesen követték. Sikerült megtörnie a felpanaszolt magyar közöny jegét s megteremtette a magyar műpártolást. A közönség megnyerésére társulati műlapokat adatott ki s az itthoni sikerektől sarkalva megkísérlette a magyar művészet külföldi expansióját, mely az ő kezdeményezése óta a magyar géniusz külföldi elismertetésének főtényezőjévé lett s annak ma is leghatásosabb eszköze. Összeköttetéseket létesített a külföldi rokon társulatokkal és szalonokkal — Londonig és Rómáig, ahova művészeink

immár hivatalos meghívást nyertek s nemes propagandájának eredménye volt, hogy Rómából, amely a magyar törekvéseknek mindig meleg megérzője és megértője volt, magyar nyelvű felhívást intéztek művészeinkhez. Valóban nagy stílusban dolgozott. A Társulat keretében az egyházművészetről sem feledkezett meg. Egyházművészeti bizottságot létesített, mely azóta, sajnos, elnémult. Az általa a Társulat részére alapított Ipolyi-díj az egyházi festészetnek maig egyetlen intézményes lendítője. Elnökségének idejére esik Munkácsynak Krisztus Pilátus előtt c. képének kiállítása a Múcsarnokban, melyet ez alkalomból egy hónap alatt nem kevesebb, mint 80.000, részben a vidékről felzarándokolt látogató keresett fel, oly szám, melyet azóta sem értek el. Azonban nemcsak megszervezte a hazai műpártolást, hanem főként elnöki beszédeivel művészetünk szellemi irányát is igyekezett megszabni. Egyházi és nemzeti tárgyak választására biztatta a művészeket. Kikelt a klasszikai mythologia sablonos alakjainak ismételése ellen s ezért kemény szavakkal ítélte el az Operaház belső diszítését, amely mellőzte a nemzeti eszmekört. Nem értett egyet azokkal sem, akik a magyar témát, a magyar eszmevilágot és néplelket csak a falusi genreban, «a csárdában és a vásáron» keresik s rámutatott ősmundáinknak, regéinknek nemzeti szent legendáinknak és történelmünknek művészeti kiaknázható dús ereire. Éles szemmel tűzte ki művészetünk elé azt a kettős célt, hogy legyen magyar és egyúttal európai s örök érvénnyel, világosan fogalmazta meg a tételt, hogy művészetünk európai színvonalra emelkedésének feltétele a nemzeti vonás kifejlesztése, mert csak ez hoz újat és egyénit, ez s nem más nemzetek művészetének utánzása gazdagíthatja az egyetemes művészetet. «Csak kis nép utánoz és vesz át mindig» — mondotta a Képzőművészeti Társulatban tartott első elnöki megnyitójában. «Aki erős, szelleme van és nemes ambíciói, az maga alkot saját szívéből, életéből, társadalmából és története mezejéből. Erre kell vágyunk, ez teszi tiszteltté a magyar művész nevét...» Ipolyi felfogását fényesen igazolta az ő idejében bölcsőben ringó s azóta virulóvá felizmosodott modern magyar művészet, amelynek képviselői közül azok nőttek a legmagasabbra, azokat látta és tapasztalta meg a külföld is, akiknek művészi jellemképe magyaros: a magyar néplelek tragikai mélyének leghatalmasabb kifejezőjét: Munkácsy Mihályt, a magyar táj poézisének legmeghatóbb művészi tolmácsát: Mészölyt; a pompás Benczurt, aki a magyar történelemnek ragyogó képeit vetítette egy optimista nemzedék elé; Szinyei-Mersét, aki az új európai művészet problémáit magyaros zsenialitással sejtette meg, vagy a legújabbak közül Csók Istvánt, aki a magyar napsütést

szug
gyantekin
Arck
iatát
lában
semelnöl
alap
állan
fejét
és m
ott 1
türel
önér
Ezt
kérd
Eötv
sőt m
sána
mon
mos
eme
dacá
szem
jeles
ban
gyan
töké
Mun
és f
kod
nek
legn
szets ne
mel
leg

szuggesztív ecsettel viszi át a vászonra és Vaszary Jánost, aki az új magyar lélek rapszodikus vívódásait fejezi ki megkapó festői víziókban.

Művészetpolitikája a Képzőművészeti Társulat falain túl is tekintett. Egyik elnöki beszédében felvetette egy Magyar Történelmi Arcképcsarnok és egy magyar Képzőművészeti Akadémia gondolatát; az első mihamar létesült, míg a második elébb a Mesteriskolában, majd a Rajztanárképezdében öltött formát s talán még maig sem abban a szervezetben alakult ki, mint ahogy azt Ipolyi képzelte.

Amily lelkes tettvággyal foglalta el a Képzőművészeti Társulat elnöki székét s fogott erős kézzel a magyar művészet ügyének megalapozásához, évek mulva, midőn egy megértő korszak után az állami kormányzat fukarkodni kezdett, a művészek közt felütötte fejét a civódás és sötét lelkek őt magát is kikezdték, époly szilárd és minden kérlelés dacára megmásíthatlan elhatározással hagyta ott 1885-ben, egy évvel halála előtt tisztségét. Amilyen szelid és türelmes volt alaptermészete, époly merev és éles tudott lenni, ha önérzete és a szolgált ügy úgy kívánta. Packázni nem lehetett vele. Ezt más esetekben és már korábban — így nem egy akadémiai kérdésben és a katolikus iskolák ügyében — megmutatta magával Eötvössel szemben is, akihez egyébként a kölcsönös nagyrabecsülés, sőt ragaszkodás szálai fűzték. Lelépő beszédében, utalással távozásának közvetlen okára, keményen és nem minden sarcasmus nélkül mondta oda: «Ha valahol megtakarítás kívánatos, úgy ezt nem a mostohán dotált művészetben, hanem az adminisztrációnak évenként emelkedő kiadásaiiban kell keresni és tenni». E disszonáns epilógus dacára öröm és megelégedés tölthette el a végzett munkán, mert szemei megláthatták a magyar művészet ígéretföldjét. S az ország jeleseitől körülvéve büszkén üdvözölhette Munkácsyt a Műcsarnokban kiállított hatalmas alkotása előtt, nemcsak, mert ez az új magyar művészet első nagy diadalát jelentette, de mert e remekmű tökéletesen testesítette meg az általa hirdetett művészeti elveket. Munkácsynak nemcsak lelkes méltatója, hanem baráti ösztönzője és fényes zsenijének inspirálója volt, amiről levelezésük is tanusodik. S mi sem jellemzőbb művészetünknek arra a korára, melynek alakulását az ő keze és az ő szelleme irányította, minthogy legnagyobb művésze az általa legmagasabbra tartott egyházi művészetnek köszönhette halhatatlanságát.

Máig dúsan gyümölcsöző gyakorlati működésének egy további s nem kevésbé jelentékeny színtere a Szent-István-Társulat volt, melyet «Jó és olcsó könyvkiadó Társulat»-ból — aminek eredetileg tervezték — ő fejlesztett a nemzeti életben méltó helyet elfoglaló

irodalmi és tudományos intézetté s melyet, hasonlóan a Képzőművészeti Társulathoz, anyagilag is talpra állított. Mint választott alelnök csaknem négy évig, 1869—1872-ig vezette a Társulat ügyeit. Úgyes penzügyi művelettel és eleven, rentabilis kiadványokkal megerősítette anyagilag. Az Athenaeummal előnyös nyomdai szerződést kötött s megvásárolván a Horváth Mihály püspök Király Pál-utcai házát, melyre új emeletet húzatott, a Társulatnak otthont teremtett. Kölcsönt vett fel, amelyből tankönyveket adott ki, amivel nemcsak azt célozta, hogy az iskolákat katolikus szellemű könyvekkel lássa el, hanem azt is, hogy jövedelmükből tudományos kiadványokra áldozhasson. A zseniális számítás fényesen bevált. Csökkentette a már folyamatban lévő s a Társulat tevékenységére ólomsúllyal nehezülő mammutkiadványoknak, a hosszú évek óta folyó Szentek Életének és a 19 éve tengődő Encyclopédiának ívszámát s az ezeken megtakarított íveket egyéb kiadványokra szánta. Az Encyclopédia szerkesztését friss erőre bízta, az akkori esztergomi tanár, Fraknoi Vilmosra, akiben már korán felismerte az isteni szikrát s aki később is szeretettel pártfogolt gyorsröptű pályáján, s ugyancsak őt megbízta a Társulat részéről Magyarország történetének megírásával. A tudomány népszerűsítésére Házi Könyvtár címen új kiadványsorozatot indított, a népszerűsítő írók egész kis körét szervezve meg.

Legjelentősebb újítása volt azonban, hogy az anyagilag megerősített Társulat működésébe bevezette a katolikus szellemű nagy tudományos művek és kútfők kiadását. Theológiai munkák kiadásával addig is foglalkozott a Szent-István-Társulat. Ám Ipolyi ezzel korántsem tartotta kimerítettnek a katolicizmus tudományos feladatát. Megindította a Régi Magyar Egyházi Írók Tárát, a Corpus Scriptorum Ecclesiae Hungaricorumot, melynek első kötete gyanánt Veresmarty Mihály XVII. századi magyar író és pozsonyi kanonok megtérésének történetét és a magyar ellenreformáció e kiváló alakjának egyéb munkáit maga tette közzé, megírva egyúttal életrajzát is, kortörténeti és jellemrajzi szempontból a legjobb magyar életrajzot, mely a Házi Könyvtár két kötetében látott napvilágot. Veresmarty életrajzát az ellenreformáció hőseit megörökítő triptychon középső részének szánta, míg a két másik portait, az Oláh Miklósé és a Hajnal Mátyásé befejezetlenül kéziratban maradt. A Corpus további köteteiben Szent István és Szent László egyházi törvényeinek, Szent Gellért életének és munkáinak, a magyar szentek legendáinak, a különböző bibliafordításoknak, a szerzetes íróknak Temesvári Pelbártig kiadására gondolt még. Példája azonban egyelőre nem fogott, követői nem akadtak. Kezdeményezése a tudománynak programba

igtatásával mégis új korszakot nyitott a Társulat történetében; belőle fejlődött a Tudományos és Irodalmi szakosztály, amely viszont a hazai katolikus tudomány külön várának, a Szent István Akadémiának alapját vetette meg. Ipolyi e nagytekintetű Akadémia születésének mintegy ihletett prófétája volt.

Az a közgyűlés, amelyen Ipolyi a Társulat anyagi megszilárdítása után a tudománnyal bővült új működési tervet előadta s a Társulat új szellemi irányát kitűzte, más szempontból is nevezetes. Simor primás nagyszabású elnöki megnyitói során ezúttal fulmináns beszédben kelt a római kérdés nyers megoldásával ép akkor mélyen megalázott pápa védelmére. S emlékezetes marad az 1871 március 19-én tartott e közgyűlés azért is, mert ezen választották a társulati választmány sorába Apponyi Albert grófot, kiből Akadémiánk, e nagy egyházi férfiakkal ama hősi korban együtt működött elnökét tiszteli s akit már ezért is az általuk képviselt katolikus eszmények méltó öréke tekintünk.

Ipolyi e tevékenységeiből egyéniségének egy újabb alapvonását ismerjük fel: az erős gyakorlati érzéket, azon vágyát, hogy eszméit ne csak hirdesse, hanem meg is valósítsa, a gyakorlatba átültesse, amihez a kellő éleslátással és gyors elhatározó képességgel bírt. Nemcsak a tudós írószobájában érezte magát otthon, hanem a gyakorlat mezején is, a szervezés munkájában, pénzügyi kérdésekben. Állandóan hangoztatta a tudomány és az élet kapcsolatát. Ledöntötte azokat «a képzelt korlátokat — mint maga nevezte — melyek a tudományt a közélettől, a tudósokat a gyakorlati emberektől elválasztják». Tiltakozott ellene, hogy a régészeket «csodabogaraknak» tartsák s felpanaszolta, hogy őt magát is ezzel gúnyolják. A történettudománytól azt várta, hogy «az életre gyümölcsöző legyen» és «a nemzeti élet táplálására szolgáljon». Korántsem kívánta azonban a multhoz való vak visszatérést, a mult egyszerű megismétlését vagy lemásolását, mert ez ellenkeznék az emberiség fejlődésével. A jövő aratás magját — mondotta — «a mult hüvelyéből kell kifejteni». Gyakorlati tapasztalatai, az étellel való közvetlen érintkezése arra intették, hogy haladó ember legyen. Tipusa volt a kirobbanásokat kerülő, megfontolt és egyenletes nemzeti haladás azon hitvallóinak, akik a 67 utáni Magyarország fejlődésének nyugodt ritmusát biztosították.

Az istenfélelem és mindent átfogó egyházas felfogás, tehetségeinek és életcéljának harmóniája, a lélek nemes szelidségét és a tett erejét egyensúlyban tartó mérséklete és aktív gyakorlatiassága mellett lelki profiljának egy további jellegzetes vonása az erős hazafias érzés.

Nála a hazafiság nem alkalomadtán eldekklamált üres frázis volt, hanem benső átélés, melynek velejárója a tetteben nyilatkozó áldozat. Az a hazafiság volt az övé, amely a nemzeti élet friss és önbízó, alkotó korszakainak férfait szokta megkülönböztetni, megkettőzött munkára és könnyen viselt áldozatokra képesíteni s amelynek lankadása és meg nem értése a hanyatló korszakok tünete. Ez a hazafiság buzgott benne és készült a jobb jövőre már az elnyomatás éveiben, s bár nem tartozott a türelmetlen kedélyek közé, felkeltette ellene a centrális hatóság bizalmatlanságát.

Életét közösen szentelte Egyházának és hazájának. Isten és haza elválaszthatatlan fogalmak voltak nála, amint püspöki címerét e két szó ékesíté: «Deus et Patria». Áldozatkészségének leggazdagabb letéteményét, műgyűjteményét, melyet egy élet munkájával hozott össze, melyhez a kutatás lázának emlékei fűzték, s melyen a műértő szeretetével csüggött: e kettős ideál, a magyar egyházi és nemzeti műveltség szolgálatára hagyományozta. Megható olvasni végrendelete e részének lelkes bevezető sorait, melyek mintegy szellemi testamentumát tartalmazzák. «A Gondviselés oly viszonyok közé juttatván — mondja —, hogy szükségleteimet meghaladó jövedelem felett rendelkezhettem, tanulságos vagy fejlettebb műízlést eláruló nemzeti, egyházi és magán régiségekből oly gyűjteményt állíthattam össze, mely alkalmas hazánkban úgy a műtörténeti tanulmányoknak, mint a történeti érzéknek és a művészi ízlésnek fejlesztésére. E célból már régóta, még plébános koromban és főként később, mint gazdag egri kanonok — és nem mint szegény püspök — könyvtárat és jelentékeny műgyűjteményt gyűjtöttem össze, amelynek bizonyos részét, hazafias sugallattól vezérelve, már mint kanonok átengedtem az Országos Képtárnak, illetve a Nemzeti Múzeum régiség-tárának. Ép így Egyházamnak és hazámnak s különösen a nemzeti kultúrának szentelt intézményeknek hagyományozom mindazon egyházi és egyéb gyűjteményeimet, melyeket halálom után nálam fognak találni. Ezért azt óhajtom — és merem hinni, hogy így lesz —, hogy az említett gyűjtemények megkíméltesenek minden nemű barbár eljárástól, s ne adassanak el hagyatékom egyéb részeivel, hanem ezektől elkülönítve, nemzeti művelődésünk javára együtt maradjanak».

Ez a műgyűjtemény, a sors szeszélyes játéka folytán, ép midőn alapítójának százéves születési évfordulóját ünnepli a hálás nemzet, súlyos válságot él át. Hiszünk benne, hogy a keleti szomszéd kapzsiságánál erősebb lesz Ipolyi örökődő szelleme s a gyűjteményt másodszor is megszerzi nemzetének.

Ha Ipolyi nagyságát meg akarjuk mérni és jelentőségét igazán felfogni, be kell őt állítanunk a magyar szellemi élet távlatába s működésének ismertetése, műveinek vizsgálata és méltatása után fel kell vetnünk azt a kérdést, mik voltak szellemi kialakulásának tényezői, mennyiben járult hozzá ő maga újabb szellemiségünk formálásához, mit jelentett munkássága a magyar tudományban és általában a nemzet szellemi életében és mit jelent egyéniségének és életművének példája a magyar jövő számára? Művészeti képlettel élve: alakját, gondos megmintázás után térbe kell helyoznunk.

Az első elhatározó hatást az gyakorolta rá, akinek életét is köszönhette: Édesanyja, született Szmracsányi Arzéna. Nevelését jórészt ő irányította s ő oltotta belé a hazaszeretetet, a történelem és irodalom iránti fogékonyságot. Özvegyen vele volt a zohori és törökszentmiklósi plébánián, késő agg koráig érdeklődött irodalmi művei iránt s mint gyöngéd múzsa ihlette és ösztönözte. Ősei közül kettőnek példája serkentette, a családnak 1741-ben nemességet szerző vitéz füleki hadnagy Stummer György hazaszeretetre, a jámbor, aszkéta Ipolyi Gáspár esztergomi kanonoké vallásos buzgalomra.

Tanuló éveiben, mint a pozsonyi Emericanum növendékére főként Hevianszky vicerektor, kiváló egyházi szónok hatott, míg Nagyszombatban két ellentétes módszerű és temperamentumú, de egyként kitűnő tanár ragadta meg és élesztette fogékony tehetségét: a tudós akadémikus Mészáros Imre, a magyar nyelv és irodalom tanára és a lelkes Gály Lőrinc, a hazai történelem előadója, Simor Jánosnak is kedvenc tanára.

Irodalmi és tudományos öntudata a bécsi Pazmaneumban ébredt fel, ahol nem annyira az osztrák centralizmus szűk látókörébe zárt egyetemi professzorok, mint inkább a pompás múzeumok s az intézeti előjárók és növendékek magyar érzéstől áthatott atmoszférája alakították lelkületét. Amazok a művészet iránti szeretetét oltották belé; az intézet viszont magyarságát erősítette. A növendékpapság irodalmi köre írói hajlamait ébresztgette s szárnypróbálgatásra bátorította. Itt mutatta be első zsengéit: «A vallás és művészet»-ről és «A magyarok ősvallásáról», melyek félig ösztönösen már ekkor kijelölték későbbi tudományos irányát és kutatási körét. A magyar köztudatba talán nincs eléggé begyökerezve a Pazmaneum rendkívüli jelentősége, melyet a császárváros dús szellemi — tudományos és művészeti — erőforrásainak igénybevételel s az idegenben acélosan ellentállóvá edzett hazafias szellemével főként a nemzeti élet kritikus korszakaiban gyakorolt, mint az alapító Pázmány Péter idejében és

az abszolutizmus éveiben, midőn Ipolyi volt növendéke; s amely jelentőségét, súlyos anyagi helyzetben folytatva léteért harcot, megőrizte ma is, midőn 300 éves falai közt elszakadt vidékeink theológusai, a régi haza érzéseinek közösségében együtt készülnek hivatásukra a csonkamagyarországi testvérifjakkal.

Ipolyi alapjában autodidakta volt, mint legtöbb hazai kortársa. Kitűnő művek tanulmányozásával és átgondolt szorgos kutatásaival azonban oly iskolán ment keresztül, amely felért nem egy akkori egyetemmel. Nemzeti műtörténelmünket egyetlen iskolában vagy egyetemen se lehetett volna alkalma megtanulnia, mert e tudományt ő teremtette meg. A történeti segédtudományokban a Mabillon, Toussaint, Tassin és Walther, a mythologia és összehasonlító folklóre terén a Grimm-testvérek, a középkori régészetben a kölni Boissereé, a francia Caumont és az angol Bloxham művei voltak első útmutatói. Mint műtörténész később a Viollet le Duc, a Kugler, Schnaase, Lübke, Bock és Thausing műveit tanulmányozta, amelyekre munkáiban szeretett hivatkozni. Állandóan lépést tartott szakmája külföldi haladásával. Nem maradt rá hatás nélkül a két kiváló bécsi régésszel és műemléki szaktekintéllyel, Eitelbergerrel és Heiderrel az 50-es évekbe visszanyúló személyes érintkezése sem.

Esztetikai felfogása az új-Hegeli idealizmusban gyökerezett, amelynek nálunk egyik első hírmondója volt, s amely mint széles európai áramlat nemcsak a német esztetikát lepte el, hanem magával ragadta az olasz s kivált a délolasz esztetikusokat is, akárcsak fél-századdal utóbb a Hegeli esztetikának a nápolyi Croceban kicsúcsosodó második reneszánsza idejében. A művészet spiritualista felfogásában kivált Pietro Cerrettivel és De Sanctis-szal tart rokonságot. A művészetfilozófia ezen irányához való csatlakozása az Egyház spiritualizmusa által adva volt. Mégsem lehetne egyszerűen a Hegelianusok közé sorozni, mert a német bölcselkedő hatása nála csak az esztetikára szorítkozott, míg az ismerettan és az etika terén természetesen a katolikus theologia álláspontján maradt. A való-ságnak és eszmének nem Hegeli azonosságát, csak unióját vallhatta.

Katolicitásából érthető, ha elvetette Winkelmannek és Lessingnek az ókori klasszikus művészetből abstrahált esztetikáját, amely különben az ő idejében mint koráramlat túl is volt haladva, s a művészetben a keresztény középkor ideáljáért rajongó romantikusok-hoz vonzódott. Az ókori klasszikus művészettől és eszmevilágtól érzésben távol állott. Túlbecsülését előítéletnek tartotta s befolyásától óvta a korbéli magyar művészetet.

Az idealizmus reakciója gyanánt fellépett pozitivizmus esztetiká-

jának szellője csak annyiban érintette, hogy műtörténeti módszerét a részletesebb és pozitívabb formai analysis-sel kibővítette, anélkül, hogy esztetikája és történeti felfogása a positivismus álláspontjára helyezkedett volna, anélkül, hogy feladta volna történeti és művészeti idealizmusát. Bármennyire fogékony volt a koreszmék iránt, amennyiben azokat kiforrott rendszerébe be tudta illeszteni, a szép fiziológiai magyarázatáig nem juthatott el. A művészet positivista felfogásának útján annál mohóbb igyekezettel követte a külföldi irányokat az utána következő hazai műtörténészek egy része. S útjuk nem vezetett fölfelé. A műalkotásokat körzővel és méterrel mérő Morellianismust, az optiko-spekulatív Berensonismust és a rokon Fiedler-Hildebrandt-féle irányt a felbukkanás gyors egymásutánjában felváltva fogadták be. Az élő művészettel foglalkozó kritika a l'art pour l'art-ra esküdött fel, s a közönséget, a látni-tanítás ürügye alatt leszoktatta róla, hogy a műalkotások előtt gondolkodjék és érezzen. Az új század elején a magyar műtörténelem szükségszerűen belesodródott a marxi filozófia örvényébe. S hogy történeti szemlélete mekkorát zuhant Ipolyi Arnoldtól Lionardo da Vinci magyar életirójáig, misem bizonyítja jobban, mint hogy ez a művészet világtörténetének legnagyobb spiritualistáját és a Beato Angelico, majd a Savanarola szellemiségétől áthatott flórenci művészetet a történelmi materializmus tévtanából próbálta levezetni.

A századfordulón a nemzet szellemi életének és hagyományainak 1867 után megerősödött fonala, miként a műirodalomban, úgy sok más megnyilatkozásában lazulni kezd, hogy folytonossága aztán két évtizeddel utóbb, egy erőszakos és tragikus rántással megszakadjon. Új rokkákon ekkor már új fonalakat kezdenek sodorni, melyekből lassanként, a régi három szín helyébe egy egyetlen színben szőtt új zászló készül.

Ipolyi nemzeti értékelésének és hatásának különös útja volt, fordította annak, ami korától meg nem értett sok más tehetségnek jut osztályrészül. Őt kortársai értették meg és dicsőítették, míg utódai megtagadták és elfeledték, ha talán most feltámadt szellemét nem is temethették el.

A siker és elismerés első fellépésétől mellé szegődött. Magyar Mythológiáját Toldy Ferenc hozsannával fogadta, s kivüle nem kisebb tekintélyek adóztak tehetségének, mint Greguss Ágost Kazinczy Gábor, Barna Ferdinánd. Toldy később is munkásságának leglelkesebb magasztalója volt, s utóbb Mythológiájának racionalista szempontból bírálója, Csengery Antal is meghajolt előtte. Tudományos műveit és beszédeit egyaránt a legnagyobb figyelem

kísérte. A nemzeti kultúra minden fontosabb kérdésében hallatta szavát s érvényesítette befolyását. A hazai művelődés lelkiismeretének legtisztább tolmácsa volt. Méltán nevezték «a nemzet órákulumának». Tudásából, erős nemzeti meggyőződéséből és az őszinte véleménynyilvánítás erkölcsi bátorságából táplálkozó tekintélye a pártok fölé emelte, s ha aktuális országos kérdésekhez szólt is, pártszempontot nem ismert. Sohasem pártokhoz szólt, hanem az egész nemzethez.

Míg személyes hatása érvényesült, a nemzeti tudat és a vallásos hit két sarkkövén alapuló eszméinek volt is foganatja a magyar kultúrában. Pályája végén azonban már felütötték fejüket szellemi életünkben a nemzeti erkölcsöt és gondolatot bomlasztó törekvések. Oly hangok kezdtek megszólalni, melyek disszonanciájához később hozzá kellett szoknunk. Midőn a Képzőművészeti Társulatban mondott utolsóelőtti elnöki beszédében, bizonyos tünetek miatt a szokottnál erősebben szállt sikra a nemzeti művészet mellett, az általános tetszésbe, melyhez Párisból Munkácsy is sietett csatlakozni, a következő gúnyoros hang vegyült: «Részemről megvallom, — írta a szellemes bíráló — annyira el vagyok ragadtatva, midőn egy katolikus püspök ajkáról hallhatok ily nyilatkozatot, hogy szintén kész volnék viszont indítványozni a magyar egyházi cultus nemzetiesebbé tételét — latin igék helyett nemzetieket». A defetizmus immár megkezdte munkáját s rágni kezdte a nemzet életgyökerét.

Művei a magyar szellemi életben a hit és a tudomány kiegyenlítését jelentették. Közéleti szereplése az Egyház és a Haza ideáljainak egybeforrását fejezte ki. Amint tekintélyt parancsoló alakja eltűnt a hazai tudomány közteréről, bizonyos egyházellenes körök buzgón és eredményesen láttak hozzá az Egyház és a tudomány szeparációjához. A katolicizmust hovatovább a tudomány ellenségének tüntették fel, s amíg Ipolyi joggal hangsúlyozta az Egyház és a nemzeti műveltség kapcsolatát, utána oly köztudatot igyekeztek létesíteni, mely a katolikus Egyház ellenzőit tette meg a nemzeti gondolat letéteményeseinek.

De utódai tudományos szakmájában, a középkori régészetben és műtörténetben is dezertálták irányát. A hazai művészet történetének további kiépítésében kevés követőre akadt, részben mert az újabb műtörténész-iskola nem hitt a régi magyar művészetben, részben mert új feladatként jelentkezett a külföldi műtörténet bevezetése a magyar tudományba.

Tudományos eredményeit életében magasztalták, halála után

lekicsinyelték olyanok, akik vagy nem foglalkoztak szakszerűen a műtörténelemmel, vagy maguk is az ő műveiből merítettek. Ma már tisztán látjuk, mi fosztotta meg posthumus bírálóit a tárgylagosság szép erényétől: nem tudását keveselték, hanem katolicitását sokalták. S megértjük azt is, hogy nemzeti elfogultsággal vádolták olyanok, akik egy ernyedő nemzedék szkepsisével — ellentétben a tényekkel — magas közművelődési és tudományos helyről hirdették, hogy «a magyar faj sohasem tűnt ki művészi hajlamaival s a művészet gyakorlata által».

Ipolyi a régi magyar művészet ismeretéért egymaga többet tett, mint utódai együttvéve. Lényegileg alig tudunk róla többet, mint amennyit ő tudott. Halála után a nemzeti műtörténet öntudata hosszú időre elhalványult, s csak legújabbán kezd újra éledezni.

Művészeti felfogását, bár nem volt benne szaktudós, Fraknói Vilmos értette meg legjobban, aki a hű tanítvány megérzésével és ritka áldozatkészséggel e téren is folytatta mesterének művét, mintahogy történetírói irányát is ő követte leghívebben. Ma már talán kevesen tudják, mennyit köszönhet az újabb magyar egyházművészet és képzőművészet általában a tőle alapított és hosszú időn át fenntartott római magyar művészháznak, melynek kapujára sajnos már ráfordult a zár.

Ipolyinak mint műpártolónak örökébe, kevés kivétellel olyanok léptek, akiknek szellemi és izlési befolyása nem mindig használt a hazai művészetnek, amiért korántsem az új mecénásokat illeti gáncs, hanem azokat a történelmi osztályokat, melyek a nemzeti művészet táplálását és irányítását másoknak engedték át.

Nem kelt ki Ipolyi vetése akkor sem, midőn műgyűjteményének egy részét az Országos Képtárnak adományozta. Alig telnék benne öröme, hogy örököse Pannoniai Mihálynak általa ajándékozott képét nem a magyar, hanem az olasz teremben helyezte el, hogy középkori festészetünk több emlékét hamis idegen elnevezések alatt a külföldi — ó-német, sőt cseh — iskolákba sorozta s hogy a régi magyar művészetet egy nagy nemzeti képtárhoz méltatlan, szegényes sorozatban mutatja be, maradványainak összegyűjtésére elmulasztván az egyhamar vissza nem térő régi jó alkalmat.¹ Az Egyház nemzeti kulturális misszióját és hagyományát fényesen szimbolizálja ma is, hogy aki a régi magyar művészetet meg akarja ismerni, annak Esztergomba, a hercegprimás palotájába kell zárán-

¹ Önként értetődik, hogy ezekért a felelősség nem a mai finomkezü s a magyar művészettel szemben rendkívül megértő vezetőségét terheli.

dokolnia. A primási képtár összehasonlíthatlanul hüebb fogalmat ad róla, mint a nagy országos közgyűjtemények, ami újabb példával igazolja, hogy az ország fővárosa nem mindenben tükrözi a nemzeti kultúra arculatát.

Ma, több mint félszázad távlatából szemlélve Ipolyi megnövekedett alakját és azt az utat, melyet a magyar művelődés az ő letűnése óta befutott, s vizsgálva ennek a félszázadnak magyar közszellemét, hideg, de épen nem száraz szemmel állapíthatjuk meg, hogy szellemi életünk abban a mértékben csúszott le a lejtőn, amint eltávolodott Ipolyinak és nemzedékének nemes és tiszta eszményeitől.

A magyarság ma iránytű nélkül tévelyeg sorsának viharos tengerén. Nincs egy erős érzés, erős elszánás, amely révbe térítené, nincs egy ideál, egy gondolat, mely mellett megállapodnék, csak ötletekből és jelszavakból él, melyeket gyorsan változtat, mint napi hőseit, kikre hamar ráún. A közszellem e hisztériás állapotában a meggyőtrött nemzeti lélek szárnyaszegetten vergődik. Aki féltve virraszt a betegágy fölött, egy kedvező tünetet mégis észlelhet: a beteg lázalmában régi nagyjai után kiált. A magyarság figyelni kezd elfelejtett nagyjaira, elmélkedik életük tanulságán, visszakívánja a régi nemzeti eszményeket, melyek történetének boldogabb korszakaiban vezérelték. De nemcsak a mult dicső korszakait kell újra kivivandó cél gyanánt a beteg nemzeti lélek elé varázsolni, hanem még inkább azokat a balsors tépte korszakokat, melyekből a nemzet csüggedés nélkül újra fel tudott emelkedni, mert nekünk e felemelkedés titkára van most szükségünk. És nemzeti Pantheonunk azon alakjainak példáját kell idéznünk, akik megmutatták, hogyan kell a mélyből újra a nemzeti felvirágzás napfényére kerülni. Ezek közé tartozik Ipolyi Arnold, aki a Bach-korszak borújában megjelent első tudományos művét e mondattal kezdte, — melyet ma minden magyarnak elméjébe kellene vésnie: «Ha a zivatar elviharzott, a férfi-karok új erővel fognak a munkához!»

Róma, 1923 október.

l
-
a
-
-
-
g,
at
-
-
-
s
öl
re
tt
g-
n
y-
ti
k.
a-
bb
és
ra
ak
öl
ik
o-
ak
új

8